

Útirajz Boszniából

Négy fal között — ez lett volna címe egy írásomnak. Hogy miért ülünk négy fal között örökké, könyveink és emlékeink között. Emlékek között, amelyek kiforrottak ugyan és kiérlelődtek, csak az a hibájuk, hogy kevés közösségük van a mával. Meg akartam védeni azt a bizonyos művészi álláspontot: méricskéltem, méregettem és gyűjtögettem, érveket kerestem. Közben jött ez az út, ez az utazás és szétdobálta az egészet, — mint a gyerek a kártyát egy türelmetlen mozdulattal, a kártyaépítményt.

Szeretnék érdekesen írni, hogy elolvassanak. Színesen és egyszerű emberi hangon, hogy megértsenek. Ó, hát a legapróbb dolgot ha előveszed, ha előveszed és őszinte vagy — vagy beleéled magad a művészi őszinteségbe — ha frissen látsz, nem nehéz érdekesnek lenni. André Gide játszott ezzel utolsó könyvében: mellőzve minden időbeli sorrendet és szerkesztést, csak írt végtelenül, ami éppen tolla alá futott. Aznapról vagy a múltból. Furcsa könyv, sokszor ijesztő — de érdekes könyv.

Távol áll tőlem, hogy ilyen műfajt válasszak s a művészi őszinteségen túl — a mesemondó őszinteségén, ami valójában az élet valószínű őszintesége — sohasem találtam kötelezőnek az exhibicionizmust. A lírában könnyű — bár én a lírikus őszinteségében éppen nem bízom: sok meleg póz, művészi póz, ritmus, gondolatritmus, rím, forma — ezek csak tehertételek mind, ha őszinteségről beszélünk. Csak egészen kivételesek — egy Rilke, egy József Attila tud megszabadulni a póz látzatától.

De most nem erről van szó. Tény, hogy új formát kell találnunk a ma kivetítésére.

Új formát? Talán nem is. Csak meg kell nyergelni azt a Pegazust, amely annyi író-t vitt el mindenfelé a szellem, az élet birodalmába. Amelyik egyidőben vágat impresszióért a külvilágba és befelé, önmagába. A valóság is beszéljen és önmagad is, a lelki szűrő hangja.

Megpróbálok utazni. S valahol a napló, leírás és önvallomási határán szólni. S ahogy éneket hurcolom ebben az örökös rezonálásban, mégiscsak nyomára jutok majd lelkemben a mának.

Valaki bejött a fülkébe s én megéreztem rajta a ködszagot. Ereskező ember, akár a lapát, olyan a keze. Mindenki alszik körülöttünk macacsul, kuporogva és mogorván: mindenki a maga álmát. Ez a legegynibb magadrahagyottság, az álom. Amikor életed visszacsukódik az abszolút szubjektivitásba.

Valaki bejött a fülkébe s most ő az az egyedüli kivülem, aki még nem húnnya le szemét. Csak előkészületeket tesz az alvásra és helyezkedik; s együtt nézzük a suhanó fekete semmit.

A vonatkattogásba valami nyugtató vegyül: látványosság ígérkezik. Néhány lámpás valóban víztükörrel mutat odalent a mélységben. S mutatja egypár hídoszlop odébsodródása is, hogy most kelünk át a Szávan.

Köd van, nem hiába éreztem meg a belépőn a ködszagot. Ez már a boszniai hegyek és folyók üzenete, ez a köd. A félhold, mint egy véres-reszínezett nagy kiflikarék, úgy csüng az ég alján, kevéske fény mégis áthatol a ködtakarón s ahogy a víztükörré esik — komolyan mondom — olyan mintha valaki vérpiros színt lengetne, nagy vörös vásznat. »Ha ezt valaki megfesztené« — ez villan fel ilyenkor az emberben. S ha aztán megfesztené, az ilyenre mondják sokszor: giccs.

Szeretném mindezt elmondani ennek az embernek itt szemben velem; az egyedülinek, aki még ébren van. S szeretném mondani neki: »Nézd testvér, szenteljünk pár percet egymásnak«.

Mit is beszélnének aztán?

Ő persze hazafelé utazik, hazamegy Boszniába. Szlavóniában járt, ott volt dolga. »Hivatalos« — mondaná zsebére ütve, mert ott őrizi a menetlevelet — de én, én mit mondanék? Mert érthető, hogy valaki menetlevéllel utazik vagy rokonlátogatóba indul. Van olyan is itt a fülkében, aki a tengerre megy, szabadságra — de én? Nem tudom ugyanis pontosan, hogy utam melyik napidíj osztály szerint minősül. »Én kérek onnan a síkságról jövök, Vajdaságból, tudod, de hogy miért?« Keresem a szavakat, hogy megmagyarázzam. »Összerakni egy világot azokból a képekből, amelyek e'émvillannak... Ez olyan írói mesterség, tudod, nem olyan könnyű megmagyarázni: én írok, tudod, írok majd...«

A vonat kattog, és szüntelenül játszom a szavakkal. Így játszottam velük egész utamon: volt hogy kimondtam őket mások előtt, sokszor azonban elmaradt a szó, és csak a gondolat tette meg útját.

Igen, összerakni egy világot abból, amit látunk és megérezzük. Néha persze úgy, hogy helyet kell csinálnunk, mint nagytakarításkor: kidobni a feleslegeseket, a lim-lomot.

Bosznia, igen Bosznia. Nálam a homályos multban egy hegyesrefent bajuszú nagybácsi emléke él. Széles panganét volt az oldalán és sárgaréz-sapkáján ennyi állt: FJI. Ez a nagybátyám a ferencjózsefi korszak nevezényei kaszárnyájából írt haza keserves leveleket. Szabadsága idején csak úgy pergett a szó szájából a távoli földről, nagy hegyekről, komor titkokról, idegen misztikumról.

Negyven esztendő temeti be ezt a képet: azóta persze sokszor kerültem kapcsolatba ezzel a tájjal. Most mélyebb a kötöttségem vele, a konturok élesebbek és tisztábbak. Mégis a kanyargó, majdnem járhatatlan szűk hegyiörvények, a kisvasút, a minaretek és nadrágszoknyás lefátyolozott arcú nők Boszniája — igen, akaratlanul is ennek képe él mindannyiunkban legerősebben. Legalább is az idősebb korosztály így van vele. S ezt a képet nehéz szétrombolni odalent a lélek mélyén.

Pedig ideje lenne már szétrombolni. S helyet adni az újnak.

A szavaknak megvan az a rossz tulajdonságuk, hogy túlkorán megmerevednek, megkövesednek az emberben. Villamosítás, igen, iparosítás... folyton halljuk őket, igazi értékfedezetüket azonban legmeggyőzőbben itt Boszniában éreztem meg. Itt nő olyan arányuk és kibon-

takozásuk, hogy teljesen meggyőzik még a kétkedőt is. S kénytelen a fogalmakat újból elővenni.

Nem mintha ez a villamosítás és iparosítás immár tökéletes földje lenne. A kanyargó, szűk hegyi ösvényeken de még mennyire ott leskelődik a misztikum, s az emberek lelkében is erősen kísért. Azonban itt láthatod szemtől szembe aranyfedezetét a kibontakozó új életnek. Az új gyáripár méreteit. Itt láttam képét annak, hogy lehet egy egész város egyetlen nagy gyáruzem. Kéményerdőt láttam, egyetlen völgyben többet, mint nálunk három járásban együtt. S a jablanicai vízerőművek óriási védőgátjánál, odabent a hegyek gyomrába fűrt, kicementezett óriáscsarnokaiban megérzi az ember azt a sodró erőt, ami áttöri majd a szűkreszabott régi éret gátjait. Igen, ez a hatalmas arányok földje lesz, annyi felbuzgó erőfelesleggel, hogy mindenkinek jut belőle, minden tájunknak. S az emberből kikel valami erős magabizakodás.

Goethe mondja a »Faust«-ban:

Mein guter Freund, das wird sich alles geben
Sobald du dir vertraust, sobald weisst du zu leben.*

Igen, a szűk prakticismus helyett, a mindennapok szűkkörű képe helyett a szavak mögött rejlő fogalmak igazi értelme felé kell fordulni. S megnyitni az emberek szemét is. Különösen azok szemét nálunk ott a síkságon, akiknek lelki képében erősen az áll hogy »mi adjuk a búzát«. Igen, mi adjuk, de amit érte várunk és egyre inkább kapunk, annak értékfedezete éppen ezekben az óriásüzemekben van. S az óriásüzemek földje Bosznia lesz elsősorban, ahol megvan azok minden természeti adottsága,

Írni kellene mindezekről egész könyvet talán, sok könyvet teleírni, hogy közelebbkerüljünk egymáshoz. Félek, hogy nálunk még túlságosan az »érdekes Bosznia« él a lelkekben, — a »hasznos« Boszniát egyszerűen elfelejtjük.

Vesztegel a vonat: ellenvonatot várunk bizonyára. Fülledt meleg éjszaka van, szokatlan ez áprilisban; itt a hegyvidéken meg különösen szokatlan. Leszálok és elsétálok az állomásépület előtt. Nagy zsvivaj áll odabent. Kis resti, büffé, vagy hogy nevezzem. Barna faburkolat a falakon, szélestalpú büfféasztalok állóvendégeknek, ott hátul meg ülés kínálkozik. S ez így van mindenütt, mindenfelé, amerre jársz. A vasút csodákat művelt. Ha elgondolom, milyen volt az állomási restik képe pár év előtt! Most mint az uniformis városban-faluban egyformán berendezték ezeket a típus restiket. Nagyon rendesek és sokat jelentenek az utasnak.

Hát itt ebben a restiben már a megreformált Bosznia fogadott. Éppen bepillantok: egy fezes ember — Mohamed nagy rémületére — háromdecis spriccet küld le a torkán, nyilvánosan, ország-világ előtt. De ez még hagyján. Körülötte pompás folklór-tanulmány. Leánycsoport, bosnyák viseletben, színes nadrágban, lemeztelenített arccal. Vidáman csevegve lejtnek fel-alá. Forgálódnak, illetetik magukat. Egy legény a büfféasztal mögül szemez velük.

Igen — az úgy volt, mesélték, hogy a muzulmán handzsárt ránt, ha megpillantod lánya-felesége arcát. Most spriccerezik, vonatcsatlakozást várva, miközben a hölgyek promenádoznak a resti parkettjén.

* Barátom, minden másképp lesz most véled,
Ha magadban bízol, tudod már mi az élet.

A fiatal lányok valami derűs optimizmussal és kedvességgel viselik a nagy vívmányt: igazi arcukat. Azt mondják, hogy a feredzse, az arcfátyol viselet legnagyobb hívei éppen az idősebb korosztályokból kerültek ki: a fiatalok és csinosak boldogan és első szóra dobták le. Ma már törvény tiltja a viselését, Boszniában nem látsz már fátyolos nőt.

Ez az ifjusági vasútvonal különben, amelyen robogunk. Valahogy ezen tört be leginkább az új idő Bosznia szívébe. Már amikor épült, az ifjusági brigádok ezrei mindennél jobban fellebentették a misztikumot.

Volt valami rezervált elkülönülés, valami fenntartás a haladással szemben, valami gyarmati jelleg, a kisvasútban. Nem hiába a monarchia teremtette meg, s nem hiába tartotta formális gyarmatának ezt a földet. Már a kapuban, a bejáratnál, az átszálláskor figyelmeztetett valami: ha ide belépsz, ez másik világ.

Ez a vasútvonal nem kilométerekben hozta közelebb Boszniát, se nem is a megrövidített menetrendi idővel. Hanem egy új korszak alapjában lemérhetetlen, de tisztán érezhető időmélységével.

Valahol megnéztem Bosznia új címerét: néhány gyárkémény van benne. Reggel a zeneciai völgyben megértettem, hogy miért. A ködben úgy emelik fejüket az égnek ezek a gyárkémények — ontva a füstöt dacosan — úgy emeli fejét a magasba a sok óriásépület, a sokemeletes olvasztó kemence, Martin-kohó, hogy reáteheted az egész képet nyugodtan az IPAROSÍTÁS füzetének címlapjára.

Úgy érzem, hogy ide még visszatérek, Zenicára.

De nemcsak a gyártelepek, a kéményerdő: beszélni kell a színekről is. A fehér és a szürkés-kék színről, amely egyre inkább elborítja ezt a földet az eddigi sárga vagy még ősibb feketésbarna szín, a vakolatlanság színe helyett. Fehéren és modern szürkés-kék világos árnyalatban nyúlnak el az épületek, gyártelepek, egyre nagyobb a számuk.

Persze, mindennek jobban mögéje kell nézni: így a vonatból nagyon impresszionista ízű az egész ítélkezés. Érzem, hogy itt még vannak ellentmondások, hogy a völgyhajlásokban s ott a hófehér dűsáriják tövében még kibejár a miszticizmus: a túlgyors átmenet mögött ottmarad az a bizonyos ür — ha más nem, a nemzedékek összezsapása, a tegnapból áthurcolt sok lim-lom. A Kelet kicsit még itt lengedez, ahogy minden tájunkon, de itt talán legerősebben, itt és a déli országrészekben. Szembe fogok ülni egypár emberrel, akik őszinte önbírálatlással adnak majd számot — cserébe az én őszinteségemért. De most ne zavarjon ilyen palánk-mögé pillantás; szép ezen a derűs reggelen belerobogni ebbe a világba és hinni, erősen hinni, hogy az országot széles és aszfaltos, a gyárkémény karcsú és erősebb a templomtoronynál, minarettnél, hinni hogy napsütésben és tisztaságban sok minden leolvad a lélekről, s hogy az ember igyekszik maga is hozzájárulni a maga jobb életéhez. Hinni a felismerés önkéntességében. Most hagyjatok itt a vonatablakban ezekről meditatálni.

Az ifjusági vasútvonal végállomása az új szarajevói pályaudvar. Hatalmas betontömb, csarnoka óriási, alagúton át jut be az utas — a sinek felől jövet — az épületbe és az épületből a perronokra. Még be sem fejeződött egészen, de már birtokbavették. Kellott, muszáj volt. Az eddigi barakképület már nem bírta el a forgalmat. Beüvegezve, büszkén áll a nagy csarnok, a hosszú alagutakon kongnak a léptek, a villanylámpák sora már ott ég, csak a fehér csempék nem rakták még fel a szobák, termek labirintusát most padlózzák csak. Ugyanúgy az ál-

lomás előtti hatalmas teret is most aszfaltozzák, parkosítják. Fél évi munka lesz még itt, de talán hamarabb is elkészülnek.

Az új pályaudvar, a nagyállomás a várost közelebb hozta a vasúthoz: a kisvasút állomásához még fel kell kanyarodni egy domboldalba; az messzebb van.

A most érkezett utassereg hömpölyög a város felé. Az út még tele torlásokkal, tócsákkal — de a tér arányai sejtetni engedik, milyen pompás látvány lesz ez a pályaudvar a maga előtérségével minden érkező számára!

Szarajevó, ez a megduzzadt metropolis — ma már százhatvanezer körül jár a lakossága — új lakóházak, új paloták és épületek egész sorával dicsekedhet, amelyek a felszabadulás után épültek. A házak stílusa az utcákon és tereken világosan mutatja a város fejlődésének négy korszakát, a régi török időket, aztán az első okkupációs, a k. u. k. kaszárnyaatilusát, elvegyítve a monarchia minden tájának építkezési irányzataival, még a magyar szecessziót is megtalálhatod. Aztán a két háború közötti időszakban a kapitalizmus »modern« építkezési irányzatát, s végül a felszabadulás utáni idők hatalmas épülettömbjeit. Mindez aránylag szűk területre zsúfolódik össze, a Miljacka völgyében s a vele párhuzamos néhány nagyon hosszú utcában és ezek keresztutcaiban — odaát a folyó túlsó partján van még egy épületsor, mögötte azonban már a régi Szarajevó nyúlik és kúszik felfelé a hegyoldalba. A festői kelet — a lakáshivatal számára azonban kemény dió, mert megoldhatatlannak tetszik: oda már senki sem akar végzést, azokba a házakba, mind itt törekszik lakást kapni, a síkságon. Szerencsére idelent köralakban körülépitik a várost modern nagy bérházakkal — még Beogradban sem látni, alig látni ilyen hatalmas épületkomplexumokat; sok a kisépület is, a kisvilla. A város több mint duplájára dagadt, szerencsére nagyobb bombázás nem érte és az új építkezésekkel valahogy lépést tud tartani az új lakásigényekkel.

Szarajevó: a lélekzeted egy kicsit eláll. Az óriási hegyek közé szorított katlanban felépült város: másfélezer méteres hegycsúcsok leselkednek be a városba, hegyek és hegyek mindenfelé. Szarajevó: egy szó a multból, az imperialista első világháború kirobbanásával függ össze. Szarajevó a hősi város — a Kelet kapuja, ahogy az Európa-járó turisták számára minden kézikönyv magyarázta. Nekünk ma: egyik nagy népköztársaságunk, éppen az iparosodó modern Bosznia székvárosa. Két napot töltöttem most benne s félnapot visszatérőben: kevés persze, nagyon kevés, hetekig is találna itt az ember érdekeset, megkapót, különöset, dicséreteset és elítélendőt.

A délszláv kultúra centripetális erejében van valami fölényes: a kultúrgócponct egymástól távol kialakítják a maguk sajátosságait, magukkal hozzák és kivetítik mindazt ami történelmi fejlődésünk folyamán körüljűkgyűlt, bennük lecsapódott és kijegecesedett — legtöbbször egész országrészek sok sajátosságát. Ilyen jellegzetes kultúrgócponct ez a város, amely a szerb és a horvát kultúrában — itt ebben a közös városban és érintkezésben elmosódnak határai — magában hordja a délszláv műveltség egyik sajátos elemét: a muzulmán behatást. A muzulmánokét, akikről hivatalos statisztikában olvasom: »nacionalno neopredeljeno«, s akik a szó szélesebb értelmében vett délszlávok.

Már a vonatban megütik a füled azok a kötőszavak, indulatszavak stb. egy fogalom kifejezése »bosnyáku« mint ahogy egy tájnyelv szavai behúzódnak a beszédbe... Mindebben sok vonzó van, sok különös a nem idevaló ember számára; az ember önkéntelenül felteszi a

kérdést, hogyan viszonylik ez a keleti misztikummal való telítettség mindennapi új valóságunkhoz. Számukra valószínűleg természetesen adódik a fejlődés, hiszen szemük előtt folyik és játszódik le, de a kívülről jövő kíváncsibb és talán tapintatlanabb...

Mégis, ahogy látom, a közös olvasztókohóban, a lelkek közös iskolájában, itt is elhalványulnak a határvonalak. A gyár az gyár, a hivatal az hivatal: üzlet, ipar, ezek mind megteremtették régen a nyelvében különben teljesen azonos nép egységét és megteremtik lassan azt az embertípust, amely nem kérdezi és nem keresi a tegnapi választóvonalakat.

»Felszabadulás« — ez a címe a szarajevói napilapnak, és ez a szó mint minden tájunkon, nemcsak a szociális felszabadulást jelenti, hanem a nemzeti felszabadulást is, és itt a nemzeti felszabadulás annyit jelent, hogy: felemelni a sorompókat és megnyitni az utat egymás felé.

A ma kultúrmunkája Boszniában oda irányul, hogy áthidalja a mult szakadékait. Erős civilizatori igényekkel is fellép, az emberibb és haladottabb élet ígérését hordja fokozottan magában. A felszabadulási harcok hősi és bátor népe megérezte, hogy ahol a partizán megjelent: vele az igazság is megjelent és megérezte, hogy ez az igazság magával hozza a haladást is és minden tartozékát annak emberibb és jobb életnek mondjuk. Tehát magát a kultúrigényt is. A folklór szépsége és sok ősi hagyomány veszíteni fog erejéből — előbb a városi és ipari központok közelében — de a népélet újabb elemei erősödnek majd: a falu rendezettebb lesz, az élet benne az elsődrendű szükségletek tekintetében emelkedik. Persze, hogy az új kultúra kerüli a régi élet misztikus elemeit, s ezt lassan meg is érti a nép.

Aki ezen a tájon ezt eddig magyarázni próbálta, abban sohasem levonal minden, száraz adat, perspektívák felvillanása, amíg nem láttad kizsákmányolást. A partizán azonban sapkáján a vörös csillaggal, az ő fia volt és az ő fia, a népbizottsági tag is; ezt megérti, ennek elhiszi mit jelent a sokat hangoztatott haladás. Hogy most neki kell akarni, neki magának ezt a haladást és menekülést a mult árnyai elől.

Angyelkó, a sofőr, a hegyvilág embere: nem riad meg a merész kanyaroktól, a kígyózó szerpentinúttól. Cigaretta lóg a szájában, látszólag hanyag, de szemének éles vágása mutatja, hogy minden idegszála az úthoz tapad, az úthoz és a gépkocsihoz, amelynek fékjei kifogástalanok, ha nem is az a parádés kocsi. A tetőt legomboltuk és robogunk a friss reggelben hegynek fel örökké innen a szarajevói völgykatlanból. Nagy út az onnan az Ivan-planinán át, letarolt tisztások, szikla állások még mindig mutatják, hét év után is a háború nyomait. Délnyugat felé igyekszünk, Hercegovinának. Itt jön a határ valahol, ezek azok a hegyek, ahonnan a boszniaiak csipős nyelve és humora szerint a hercegovinaiak átlesnek: nő e már náluk a kukorica. Mert ha igen, akkor úgy mond, nekik is lesz... Ez a régi anekdóta is mutatja azt az apró szakadékot, amelyet a nép közé ügyesen odacsempésztek a lélekmérgezők és — századokon át fenntartottak...

Apró falvakon robogunk át. Vasárnap van, a legények, lányok kiöltözve vonulnak az úton. A férfiak sonkavállú kettős ingben, a felsőing rövidűjű, olyan mint a nyári sportingek, a vállakon feminimen ható dudorodás. Pedig milyen kemény, hősi nép ez, csak ilyen a hagyományos viselet és mit tehetsz róla? Valahol a történelmi multban megragadt, logikája, magyarázata praktikus értéke semmi. Folklór.

Jablanicára igyekszünk, a jablanicai vízerőművekhez, és ehhez át kell jutni a Neretva völgyébe. Kísérőnk az épülő hatalmas erőmű egyik fiatal technikusa, barnaarcú erős legény, ott van az építőhelyen már 1946 óta és lelkesen beszél munkájukról. Ő még jól ismerte Cserni mérnököt, a vízerőmű azóta elhunyt tervezőjét és életrehívóját: munkáját azóta más vette át, de kemény kitaró akarata ott él a Neretva völgyében és ott lesz időtlen időig.

Egyre több a fehér mészkő, a szikla: megkerüljük azt a hatalmas csúcst, amely alatt fogaskerekű vasút visz, ereszkedik alá a Neretva forrásvidékére, Hercegovinába. S hiába csúfolódnak a boszniaiak, itt dúsabb a vegetáció, zöldebb minden: korábban ér ide a tavasz és a nyár ide a völgybe, mint odafent az Iván-planinán. A hegyek azonban komorabbak, ógigéző csúcsoknak hatnak — az már a Preny hegylánca, a választóvonal a tengeri tájak felé: kétezer-kétezertíz méter körüli magasságukkal már hegyi havasok: a hó fehéren ül a csúcsokon és ott lesz késő nyárig, csak aztán olvad le. Idelent koranyár van, szokatlan hőség, perzselő napsugár. Konyicon túl már találkozunk a vízerőmű építkezésének nyomaival.

A völgy itt hirtelen összeszűkül, merész eséssel nyúlnak le az óriás-hegyek majdnem a folyópartig, párszáz lépés mindössze az egész völgyvidék, de ezen a szűk területen is néhány falu tapad a tájhoz, egyetlen utcasorral mindegyik. Otven-hatvan ház legfeljebb egy-egy falu, az egyikben mecsetet látok, a másikban templomtoronyt keresztül. A falvak közötti távolságot munkásbarakkok töltik ki, s így az egész egyetlen hosszú utcasorra olvad a szememben.

S ez lesz a feneke annak a hosszú, harminc-harmincöt kilométeres tónak, amely a Ráma torkolatvidékétől majdnem Konyicig terjed majd. Az új óriástónak, mely a jablanicai erőművek számára a Neretva vizét hatalmasra duzzasztja és áramenergiát szolgáltat az ország leghatalmasabb erőműtelepének.

Igen, ott lesz a nagy tó, a sziklás hegyek lábánál. A négy falu lakosságát áttelepítik, Mosztártól dényugatra a tenger felé eső részen az ottani termékeny fennsíkra. A falvak helyét már kijelölték, az építkezés odaát már meg is indult. Helyet kell adniok itt a Neretva völgyében.

Helyet ad a vasút és az országút is. Az utóbbit már felkanyarították a hegyek derekáig — az lesz a tó partjának magassága, a vasutat a másik parton vezetik fel. Az ember ha látszólag nyugodt is ezen az újsütetű hegyi szerpentinén, dohányszik, és a cigaretta, pipa erősebb parazsa mutatja, hogy sűrű a léleketzvetél... Még karfák és oszlopok nélkül csavarodik fel helyenként az új szerpentin, még nagyon érezni hogy tegnap még robbantották és lapátoltak itt. — Lenézni, oldalt a mélységbe valóban pompás látvány, s az ember: bizik a gépben. A gép pedig fúródik, csavarodik, hörög, bűg és veszi a fordulatokat. Ő, még hány ilyen fordulat lesz, egészen oda fel a magasba igyekeznek, aztán ismét lefelé... s az ott Jablanica.

Hat éve folyik itt a munka, s ez alatt a hat esztendő alatt sok mindent megtudtunk Jablanicáról. Cikketek jelentek meg, rajzok, fényképek, brossurák — filmet is forgattak már és jól ismerjük Jablanica óriási jelentőségét, sőt minden problémáját. Mégis csak halvány elmosódó körvonal minden, száraz adat, perspektívák felvillanása, amíg nem láttad magad. A nagy bazalt-hegy mint óriások széles varázssapkája, úgy ágaskodik az égnek: alagúti kijárókat látsz a hegybevésvé, amelyek küszöbe a levegőbe lóg — nincs folytatásuk idekint a föld felszínén hacsak nem

a be'ütköző alacsony szálló felhő. És tudod, hogy odabent a hegyben sziklautakat robbantottak, csarnokot téptek fel, hogy ezer és ezer ember rakja a cementet, a vasat, a gépeket: lélekzeted eláll ha arra balkezről megmutatják neked az ég és a hegyek között a jövődöbeli tó hatalmas arányait. Ha ott kémlsz az óriásgát csúcsán és bámulod a Neretva-völgy egész fenségét és nagyszerűségét. Ez mind együtt: Jablanica.

S az a nyüzsgés is ötvenkilométeres vonalon, a vasút iparvágány, barakktelepek, vonuló munkabrigádok, gépzúgás. A felépített cementgyár óriásszalagjának örök forgása lefelé a völgyekbe, a csillék szakadatlan vándorlása, ahogy tartalmukkal valamelyik alagútbejáró felé igyekeznek. A Neretva duzzadt, kékeszöld vad vize, a nap égő heve vagy viharban a mennykövek szüntelen, visszhangos csattogása. Ez is Jablanica. Mérnöki irodák hosszú sora, amelyeken hosszú-hosszú asztalok s azokon rengeteg rajz, rengeteg szín, és adat. S az alkonyi csöndben elmondott hatalmas birkózás a természettel: a mérnök ujjá innen a magas terraszról rátéved az egyes pontokra, ahogy magyarázza a gigantikus harcot ezzel az óriáserejű vad folyóval, amely nem egykönnyen engedi magát megfékezni, nem adja meg magát. Olyan mint a hegyek emberének lelke: nem lehet igába törni. S mégis: most már a gépeket cementezik ágyukba odalent a nagycsarnokban: hatéves törekvés és harc után közeledik a munka legszebb szakasza, a befejezés. Megszületett legnagyobb vizierőtelepünk, a hatalmas energiaforrás, amely több áramerőt ad egymaga, mint azelőtt a fél ország összes telepei együtt.

A számoknak néha varázserejük van az emberi képzeletben. S engem leginkább az a tizennégymillió villanygő hasonlata ragadott meg. Hogy annyi égőt képes felgyújtani és égetni ez a telep, hogy minden városunk s falunk valamennyi házát megvilágíthatná, a pásztoraknyókat is beleértve... Igen, ez mind együtt: Jablanica.

Lelkébe ágyazott történelmi elképzeléseit — hiába — az ember magával hurcolja minden tájra. Ha nem is lát már semmit a multból, s a jelen erőteljesen kiszorít mindent, a hivatlan vendég mindig jelentkezik. A bogumilek hajdanj földjén itt — a Középkor legnagyobbmértetű és legveszélyesebb szektantizmusa volt ez a hivatalos egyházzal szemben — aztán a törökfoglalás későre előretolt váraiban mindig a fizikai és lelki erőszak nyomta piszokba és szolgaságba a népet. Európa a gazdasági liberalizmus útján haladt régen s a nemzeti mozgalmak és forradalmak korát élte, amikor itt még áporodottan ült a Középkor minden rettenete.

S ezt a Középkort hozta vissza tíz év előtt éppen erre a vidékre a hitleri fasizmus, ebbe az országrészbe a legkegyetlenebb módon. Micsoda országút volt ez itt akkor, a Neretva völgye, ahol a negyedik ofenzíva csápjai a szabadságmozgalom felszabadított területei felé nyúltak! Véres országút volt ez a völgy, amelyben emberfeletti küzdelmek után keltek át a népfelszabadító sereg egységei, szükséghidakon és állandó harcban, hogy mentsek sebesültjeiket, kórházaikat — a fasiszta előnyomulás folytán biztos halálnak kitett magatehetetlen százakat és ezreket. Igen, ez is Jablanica környéke, amely ma a munka győzelmét üli: a neretvai nagy átkelés örök emléke. Az erre sodródó vándor ne törölje le sokáig cipőjéről a port: a mult égő csipkebokraiban itt minden hajlásban és rögben a szabadság gondolat ég és melegíti a lelket.

Majtényi Mihály